ÇUVAŞÇA "ЮМ/YUM"- ORTAK TÜRKÇE "YUM" SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

On The Word Chuvash Turkish "Юм/Yum"-Common Turkish "Yum"

M. Levent YENER*

Özet

Bu çalışmada, Çuvaşça yum sözcüğü tarihî ve çağdaş Türk dilleri ile birlikte incelenerek sözcüğün kavram ve anlam alanları değerlendirilmiştir. Daha önce aynı sözcük hakkında yapılan etimoloji çalışmaları değerlendirilip sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Çuvaşça, Genel Türkçe, Moğolca, dom, yom, yum*

Abstract

In this study, the Chuvash "yum" word is evaluated diachronically and the meanings and the forms of the word, in historical and modern Turkic languages are determined. Studies about the etymology of the word are determined and a proposal of etymology is presented.

Keywords: *Chuvash Turkish, Common Turkish, Mongolian, dom, yom, yum*

Çuvaşça, Türk dillerinin her yönden en ilgi çeken alanlarından biridir. Sözvarlığı, hem Altayistik hem de Türkoloji çalışmaları açısından zengin bir kaynak sunmaktadır. Geçirdiği ses değişiklikleri; Moğolca, Rusça gibi hem akraba hem de yabancı dillerle yaptığı sözcük ve biçim alışverişleri nedeniyle kimi zaman yorumlanması güç malzemeyle doludur. Bu çalışmada biz, daha önce çeşitli araştırmacılar tarafından da ele alınmış "yum" sözcüğünü, tarihî ve çağdaş Türk dilleri ile birlikte inceleyerek etimolojisi hakkında bilgi vermek, bu araştırmaların sonuçlarını da gözden geçirerek yeniden yorumlamak niyetindeyiz.

Çuvaşça sözlükte, *yum* sözcüğü için şu anlamlar verilmektedir: *"fal, kehanet, alâmet, büyü, büyücülük, sihirbazlık"* (Andreyev vd. 1985: 639). Aynı kavram alanlarında *yum* sözcüğüyle birlikte *ĭrĭm, ĭrĭm tu-*(Andreyev vd. 1985: 53)*; asam* (Andreyev vd. 1985: 43)*; vĕr-sur, vĕrü-suru, vĕrü-suru çĕlhi* (Andreyev vd. 1985: 75)*, sulĭm II* (Andreyev vd. 1985: 381)*; tuhat,*

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mlyener@gmail.com

tuhatu (Andreyev vd. 1985: 500-501) sözcüklerinin eş ya da yakın anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir.

"Falcı, kâhin, büyücü, büyücü doktor, bilge kadın, cadı, şaman" anlamlarındaki *yum*'un biçimleri şunlardır: *yum karçĭk; yumĭś, yumĭś karçĭk, yumĭś-terĕs* (Andreyev vd. 1985: 639). Bunlardan *yumĭś-terĕs* ikileme biçimindedir; ancak *yum* (AD KÖKÜ)+*ĭś*(ADDAN AD YAPIM EKİ)[1] eki almıştır. *Yum* sözcüğü meslek adı olarak kullanılırken *karçĭk* (karıcık, yaşlı kadın) sözcüğüyle öbekleşir. Bu kavram alanında, *yumĭś* sözcüğünün eş ya da yakın anlamlıları şunlardır: *ĭrĭmśĭ, ĭrĭmśah* (Andreyev vd. 1985: 54)*; asamĭś(ĭ), asamĭś, asamĭś karçĭk* (Andreyev vd. 1985: 43)*; vĕrüśĕ (vĕrüś), vĕrüśĕ (vĕrüś) karçĭk* (Andreyev vd. 1985: 76)*; tuhatmĭş, tuhatmĭş karçĭk, tuhatmĭş hĕrarĭm* (Andreyev vd. 1985: 501)*; çĕlheś(ĕ)* (Andreyev vd. 1985: 590)*, şaman* (Andreyev vd. 1985: 602). Görüldüğü gibi burada "falcı" anlamını karşılayan sözcükler +(*ă)ç*(*ă)* addan ad yapım ekiyle genişletilen ad kök ya da gövdeleridir. Bunlar, kimi zaman *karçĭk, hĕrarĭm* (karı, kadın) gibi sözcüklerle öbekleşirler.

"Birinin falına bakmak, birinin geleceğini görmek, fal bakmak, kehanet etmek, kehanette bulunmak, sezmek, sihir yapmak, efsunlamak, büyülemek, büyülenmek" anlamları; *yum* sözcüğünün türevleri olarak *im-yumla-, im-yumlan* (Andreyev vd. 1985:113)*; yum yumla-, yumĭś pĭh- (yar-), yumĭśla-, yumla-* (Andreyev vd. 1985: 639) sözcükleri ya da öbekleri ile karşılanmaktadır. Bunlardan *im-yumla-, im-yumlan-, yum yumla-* sözcük öbekleri tekrar biçiminde olanlardır. *im-yumla-, im-yumlan-* sözleri ET "em" sözcüğü ve çalışmamızın konusu olan *yum* sözcüğünden oluşan tekrar öbeğine +lA- addan eylem yapan ekin getirilmesiyle oluşmuş biri etken diğeri dönüşlü çatı özelliği gösteren eylemlerdir. Söz konusu eylemleri karşılayan bir başka yapı da *yum yumla-* tekrar öbeğidir. Sözcüğün yalın ad biçimi ve /+lA-/ addan eylem yapma ekiyle genişletilmiş biçimi, tekrar öbeği olarak söz konusu anlamları karşılamak amacıyla kullanılmıştır. *Yumĭś pĭh- (yar-)* birleşik eylem biçiminde karşımıza çıkar. Öbek, *yum* (AD KÖKÜ)+*ĭś*(ADDAN AD YAPMA EKİ) ve *pĭh-* (*yar-*) eylemiyle oluşturulur. Birebir olarak çevrilirse "falcı bak- (at-, bırak-, fırsat vermek)"

[1] +(*ĭ)ś*(*ĭ)* Meslek isimleri yapar (Levitskaya 1976: 130; Ceylan-Yılmaz 2002: 123; Ersoy 2007: 1297). OT'te, ET'ten beri oldukça işlek olarak kullanılan +*çI* ekidir. (Erdal 1991: 110).

anlamındaki bu birleşik eylem “fal bakmak, kehanet etmek kehanette bulunmak” anlamlarına gelir. *yumĭśla-*, *yumla-* sözcükleri ise türemiş sözcükler olarak bu anlamları karşılar. Sözcükleri yapısal olarak inceleyecek olursak: *yum* (AD KÖKÜ)+*ĭś*(ADDAN AD YAPMA EKİ)+*la*-(ADDAN EYLEM YAPMA EKİ); *yum* (AD KÖKÜ)+*la*-(ADDAN EYLEM YAPMA EKİ).

“Birinin falına bakmak, birinin geleceğini görmek, fal bakmak, kehanet etmek, kehanette bulunmak, tahmin etmek, sezmek, sihir yapmak, büyülemek, büyülenmek” anlamları için “yum” sözcüğünün eş ya da yakın anlamlıları olarak kullanılan sözcüklerse şunlardır: *ĭrĭm tu-, ĭrĭmśĭla-, ĭrĭmla-* (Andreyev vd. 1985: 53-54)*; asam tu-*, *asamla-* (Andreyev vd. 1985: 43)*; sur- I* (Andreyev vd. 1985: 383), *tuka tu-* (Andreyev vd. 1985: 491)*; tuhat-*, *tuhat tu-*, *tuhatla-* (Andreyev vd. 1985: 500-501). Sözcüklerin yapıları incelendiğinde tekrarlar ve *ĭrĭm tu- asam tu-*, *tuka tu-* şeklindeki birleşik eylemlerin yanında aynı ad köklerine /+lA-/ eylemden ad yapma eki getirilerek yapılan eylem biçimleri de görülmektedir: *ĭrĭmśĭla-, ĭrĭmla-*, *asamla-*, *tuhatla-*[2].

“Kocakarı ilaçları ile tedavi etmek, kocakarı ilaçları ile tedavi olmak, sihirle tedavi etmek, sihirle tedavi olmak” anlamları için de *yum* sözcüğü ve türevleri kullanılmaktadır: *im-yumla-*, *im-yumlan-*. Bu anlamı karşılamak için *yum* sözcüğü, *im* (<ET *em*) sözcüğü ile ikileme[3] oluşturmaktadır. Söz konusu anlamlar; *imle-*, *imlen-* (Andreyev vd. 1985: 112) sözcükleri ile karşılanmaktadır.

Çuv.da “ilaç” anlamını, *yum* sözcüğü sadece *im-yum ve im-śam* (Andreyev vd. 1985: 113) ikilemesinde karşılar. “İlaç” anlamını karşılamak için kullanılan diğer sözcüklerse şunlardır: *asam; im, emel.*

[2] Hem Ad+ yardımcı eylem biçimlerinin hem de /+lA-/ yapım ekiyle genişletilmiş biçimlerinin bulunması TT’deki hasta ol-/ hastalan-, şüphe et-/şüphelen- kullanımlarını da andırmaktadır. Alıntı bir sözcüğün yüklem olabilmesi için et-, ol- ya da kıl- yardımcı eylemleriyle birleşmesi gerekmektedir. Dilde bu alıntının biçim, anlam yapı ya da ses olarak özümsedikten sonra addan eylem yapma ekiyle türemiş biçimlerinin kullanıldığı görülür.

[3] Çuv.da eş, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerle yapılan ikilemeler de birleşik sözcük sayılır ve yazımda aralarına çizgi bulunur (Ceylan-Yılmaz, 2002, s. 115).

Sözcük, tarihî Türk dillerinde aşağıdaki tablodaki anlamlarla kullanılmaktadır:

tedavi etmek	*Kıp. emle-* (Toparlı vd. 2007: 73)
ilaç yapmak	*Kıp. emle-semle-* (Toparlı vd. 2007: 73)
fal tutmak, yorumlamak	*Kıp. yomla-* (Toparlı vd. 2007: 327)
yorumlamak	*Kıp. yomla-* (Toparlı vd. 2007: 327)
hikaye	*Kıp. yumak (II)* (Toparlı vd. 2007: 329)
İlaç	*Kar. em-sÀm* (DLT 2005: 255)[4]
İlaç	*Kar. em* (DLT 2005: 255)

Tablo- 1 Tarihî Türk Dillerinde "Yum" Sözcüğü

aktar	*Alt. emçi* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82)
aşı (hastalığa karşı)	*Krg. emdöö* (Yudahin 1998: 329)
aşı yapmak (hastalığa karşı)	*Krg. emde-:* (Yudahin 1998: 329)
büyü yapmak	*Tuv. domnaar:* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)
büyücü	*Tuv. domçu* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)
büyülemek	*Tuv. şişpiir* (Arıkoğlu vd. 2003: 101)
çocukları tedavi eden üfürükçü kadın	*Krg. emçi.* (Yudahin 1998: 329)
doktor, tabib	*Alt. emçi* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82)*; Hak. imcǐ, imnegcǐ* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 222-223)*; Krg. emçi* (Yudahin 1998: 329)*, Krg. emçi-domçu* (Yudahin 1998: 329)
doktorluk	*Uyg. emçilik* (Necip 2008: 113)
dua etmek	*Alt. kamda-* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 95)
eski usulle hastalık tedavi eden kimse	*Tuv. domçu* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)

[4] DLT "sÀm sözcüğü tek başına kullanılmaz, sadece bu ikilemede anlamlı olur" (DLT 2005: 255)

geleneksel yöntemle hastalık tedavi etmek	*Tuv. domnaar* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)
giz, sır	*Tuv. büdüü, çajıt* (Arıkoğlu vd. 2003: 17-19)
heceleri uzatarak konuşmak (türkü söyler gibi)	*Hak. nomzan: [nomzanarğa]* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 325)
her nevi üfürükle, efsunla tedavi ederek	*Krg. emdep-domdop:* (Yudahin 1998: 329)
homurdanmak, söylenmek, mırıldanmak	*Hak. nımılan- [nımılanarğa]* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 320)
ilaç	*Alt. em* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82), *Hak. im* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 222)
kamlamak, mana ayini yapmak şaman ayini yapmak	*Alt. kamda-* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 95), *Hak. hamna- [hamnirğa]* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 143)
kam, şaman	*Alt. kam* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 95)*; Hak. ham* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 143)*; Tuv. ham* (Arıkoğlu vd. 2003: 48) *Tel., Leb., Şor., Sag., Koyb. Uyg. kam* (Fedotov 1996: 486)
kamlama, şaman ayini yapma	*Hak. hamdıh/hamnıh* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 1421-143)
kocakarı ilacı	*Tuv. dom I* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)
masal, hikâye	*Hak. nımah, numah* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 320-326)
masalcı, hikâyeci	*Hak. nımahçı* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 320)
masallı, çok masal bilen	*Hak. nımahtığ* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 320)
otçu	*Alt. emçi* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82)
tedavi edilmek	*Hak imnel-* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 223)
tedavi etme	*Hak. imneg* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 222)*; Uyg. emçilik* (Necip 2008: 113)*; Yak. emtehin* (Vasiliev

	1995: 264)
tedavi etmek	*Alt. emde-:* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82)*; Hak. emne-, imne-* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 120-222),
tedavi ettirmek	*Alt. emdet-* (Gürsoy-Naskalia vd. 1999: 82)*; Hak. imnet- [imnederge]* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 223)
tedavi olmak	*Hak. imnen-: [imnenerge]* (Gürsoy-Naskalib vd. 2007: 223)
tümce, konuşma, dil	*Tuv. domak* (Arıkoğlu vd. 2003: 34)
üfürükçü ilaçları ile tedavi etmek	*Krg. emde- (hastalığa karşı) aşı yapmak* (Yudahin 1998: 329)
üfürükçü ilaçlarıyla tedavi etme	*Krg. emdöö* (Yudahin 1998: 329)

Tablo- 2. Çağdaş Türk Dillerinde "Yum" Sözcüğünün Karşılıkları

"Fal, kehanet, tahmin, sezme, büyü, sihir, efsun, kahinlik, büyücülük" kavram alanlarındaki "yum" sözcüğünden türetilen *yumǐś* sözcüğünün çağdaş Türk dillerinde karşılık bulan biçimlerinin "büyücü; üfürükçü; eski usullerle, büyü ve üfürükle tedavi eden kimse; otçu, aktar" anlamlarındaki meslek adları ve bunların "*yumǐś*" sözcüğü gibi türemiş sözcükler olduğu görülür: Tuv. *domçu, Krg. emçi-domçu.*

Yumǐś sözcüğü; "büyücü, büyücülük, doktorluk, otacı" anlam ve kavram alanlarında, çağdaş Türk dillerindeki *emçi*; *imcǐ*, *imnegcǐ*; *emçilik* sözcüklerinin biçim ve anlamca dengidir. *Em,* ET'den beri "ilaç, büyü, iksir" anlamlarıyla hem TT'de hem de diğer çağdaş Türk dillerinde varlığını gösteren bir sözcüktür. Çuv.da da *im* ve türevleri biçiminde görülen sözcük, [e] ünlüsünün tarih boyunca geçirdiği değişikliklere rağmen, "tedavi, ilaç, büyü, doktor, doktorluk" gibi anlamlarda yaygın bir biçimde bulunmaktadır. Her iki grup da incelendiğinde sözcüklerin *+CI/CU* meslek yapım ekiyle türedikleri görülür. Örneğin, *domçu* sözcüğü dom+çu biçimindedir. Sözcük kök halinde *dom* "kocakarı ilacı" anlamında bulunmaktadır ve Çuv.da kendisini *yum* olarak gösterir. *Emçi-domçu* ise yine Çuv. da *im-yum* ikilemesinde ve türevlerinde bulunmaktadır. Anlamları ve kavram alanları da denkleşmektedir.

Çuv.daki *yum* sözcüğünden türeyen *yumla-* sözcüğünün “sihir, büyü ve efsunla tedavi etmek, tedavi edilmek” gibi anlamlarını Çağdaş Türk dillerinde şu sözcükler karşılar: *emde-domdo-; emde-*; *emne-*, *imne-*; *emdet-*; *imnet-* [imnederge] *imnen-*: [imnenerge]. Sözcükler incelendiğinde **em* sözcüğünün yaygınlığının dikkate değer olduğu görülür; ancak *emde-domdo-* ikilemesi, *im-yum* ikilemesinin *+lA-* yapım ekiyle türeyen biçimleri ile paralellik göstermektedir.

Yine Çuv. “büyü yapmak, sihir yapmak” kavramlarını içine alabilecek *yumla-*, *yum yumla-* eylemleri, *domnaar* sözcüğünde yaşamaktadır. Sözcüğün kökü olan *dom*, Çuv. *yum* ile biçim ve anlamca yakınlık taşır.

falcı	*arpacı, bakıcı, suya bakıcı, suya bakan,* ***yum****cu*
faldan kötü sonuç çıkarmak	***yum*** *yormak*
hayırlı saymak	***yum*** *tutmak*
kadem	***yum****, yom*
kademli saymak	***yum*** *yoragörmek*
kâhin	*bilgi, bilgü, yorucu,* ***yum****cu*
kutlu saymak	***yum*** *tutmak*
meşum	*kutsuz,* ***yum****, yom*
meymenetli	***yum****lu*
mübarek	*kutlu,* ***yum****lu*
müneccim	*yorucu,* ***yum****cu*
teşeüm etmek.	***yum*** *tutmak*
uğur	*kut,* ***yum****, yom*
uğur saymak	***yum*** *görmek*
uğurlu	*kutlu,* ***yum****lu*
uğurlu bulmak (saymak)	***yum*** *görmek,* ***yum*** *yoragörmek, kutlu eylemek*
uğursuz	*kutsuz, oñmadık, oñmadığ, oñmaduk, sakarcıklı, sovuk el,* ***yum****, yom*
uğursuz saymak	***yum*** *tutmak*

Tablo 3 Tarama Sözlüğü’nde “Yum” Sözcüğü ve Anlamları (Tarama Sözlüğü 2012)

Tarama Sözlüğünde, *yum* sözcüğü *yom*[5] biçimiyle 2. Tablodaki anlamlarla tespit edilmiştir. *Yum/yom* sözcüğünün olumsuzluk eki almadan "meş'um, uğursuz" anlamlarını karşılaması, sözcüğün anlam kötülenmesine uğradığını gösterir. Sözcüğün olumsuz anlamdaki biçimi için ayrıca şu örnekler tespit edilmiştir: "*kutsuz, oñmadık, oñmadığ, oñmaduk, sakarcıklı, sovuk el*". *Yum* sözcüğünün /+cu/ meslek yapan ekle genişletilmiş biçiminin "falcı" anlamını karşılıyor olması, *yum* kök biçiminin anlam birimleri arasında "fal"ın da olabileceğini de düşündürmektedir. "Faldan kötü sonuç çıkarmak, kötüye yormak (teşe'üm etmek) ve uğursuz saymak" olumsuz anlamlarıyla kaydedilmiş *yum yormak, yum tutmak* biçimlerinde bulunan "faldan kötü sonuç çıkarmak" anlamı, "fal bakmak" ve "fal" ile ilgili anlam birimlerini hatırlatmaktadır.

Boş inanç	***yom***	*Çırpılar Bayramiç –**Çanakkale***
Fal	***yom***	*Tömük Mersin -**İçel***
Gelenek, örf	***yom***	*Bayramiç -**Çanakkale***
Gizilden bilici	***yom*** *ağızlı*	*Afşar, Pazarören , Pınarbaşı -**Kayseri***
Hayırlı	***yöm***	***Kastamonu ve çevresi***
Kötü niyet	***yöm***	*Tirebolu –**Giresun***
Kuşku, sanı	***yom***	***Adana ilçeleri***
Nükte	***yom***	*Kınık Fethiye –**Muğla***
Türkü	***yom***	*Sungurlu –**Çorum***
Uğur	***yom***	*Kangal –**Sivas***
Uğur	***yöm***	***Elâzığ** ve yöresi*
Uğur	***yöm***	*Afşar, Pazarören Pınarbaşı **Kayseri**, Bor **Niğde***
Uğur	***yöm***	*Keban, Baskil, Ağın, **Elazığ***
Uğursuz	***yumsuz***	*Kesirik -**Elâzığ***

Tablo 3. Anadolu Ağızlarında "Yum" Sözcüğü ve Anlamları (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü 2012)

[5] Arap alfabesinde sözcüğün Y-ÖTRE-MİM şeklinde yazılması da sözcüğün ünlüsünün u, o ya da ö biçimlerinde okunmasına yol açmış olabilir. Anadolu ağızlarında "yöm" biçimiyle kaydedilmiş örnekleri aşağıda verilmiştir. Ölmez, sözcüğün "yom" biçiminin "yum" biçimiyle değiştirilmesi gerektiğini söyler. (Ölmez 1991: 182)

Anadolu ağızlarında "fal" anlamını taşıyan sözcük, Tömük Mersin–**İçel** Ağzı'nda *yom* biçiminde tespit edilmiştir. "Falcı" kavram alanı içinde ***yom ağızlı*** sözü "gizilden bilici olarak kaydedilmiştir. Tirebolu-Giresun Ağzı'nda, sözcüğün anlam kötülenmesine uğradığı görülür. Kesirik-Elazığ Ağzı'nda sözcüğün sesçe dengi "*yumsuz*" olarak uğursuz anlamıyla tespit edilmiştir. Sözcüğün bu olumsuz biçiminin bulunuşundan yola çıkarak "*yumlu*" biçiminde "uğurlu" ya da kök olarak "*yum*" "uğur" anlamlarının da var olduğu düşünülebilir.

"*Yum*" sözcüğü, Çuv. etimoloji sözlüklerinde şöyle kaydedilmiştir: "***Yum/yom*** *özel bir çeşit büyü biçimi****;*** **yom yomla-** *büyülemek****,*** *fal bakmak, birini falını okumak, kehanet etmek;* ***yumla- /yomla-*** *fal bakmak, büyü yapmak, kehanet etmek; türemiş biçimleri* ***yomlattar-****,* ***yomla-*** *sözcüğünden türemiş****.*** *(Pşkrt) (Aşm. Sl. IV, 312-313)< ? Mari dilinin kır diyalektinde* ***yomo*** *tanrı/ Fin.* ***jumal(a)*** *tanrı."* (Fedotov 1996: 485)

Fedotov; sözlüğünde, sözcüğün ÇRS'deki anlamlarını yukarıdaki biçimde sıralar; ancak sözcüğün kaynağı hakkında bilgi vermez.

Yine aynı sözlükte, sözcüğün "büyücü, falcı" anlamındaki biçimi şu şekildedir:

> *"****Yumĭś/Yumĭśĭ/Yomĭś(ĕ)*** *cadı, büyücü, otacı; falcı, bilge kadın; şarlatan, sahte doktor, büyücü doktor; kehanet. Türemiş biçimleri:* ***yumĭś karçĭk(ĕ)*** *"yumcu kadın";* ***yumĭślama-*** *fal bakmak, kehanet etmek;* ***yumĭślĭh*** *kahinlik, büyücülük;* ***yumĭś pĭh-*** *fal bakmak (Aşm. Sl. IV 325-329)<* ***yom/yom+śĭ;*** *krş. Tat.* ***imçe*** ***(<im*** *büyü, iksir, efsun (hastalıkların büyü ve iksirlerle tedavi edilmesi)+* ***çe)****,* ***im-tomçi*** *otacı. Mar.* ***yomze*** *büyücü, falcı, otacı (< Çuv.) (Fedotov ÇMYV 284-285). Krş. Tel., Leb., Şor., Sag., Koyb. Uyg.* ***kam*** *"şaman" (Radl. Sl. II, 476). Bk. Yegerov ESÇY, 348-349."* (Fedotov 1996: 486).

Fedotov, anlaşıldığı kadarıyla bu sözcüğün kök biçimi, ***yum,*** hakkında fikir sahibi olmadığı için türemiş biçimi hakkında da yorum yapamamış; Aşmarin ve Radloff'un yorumlarına ve Yegerov'un Çuv. etimoloji sözlüğüne göndermeler yapmıştır.

Kimi araştırmacılara (Denisov, 1959: 95, Zolotnitskiy 1831: 252, Fedotov 1996: 485-486) göre sözcük Tat.daki *imçe* ve *im-tomçi* sözcüklerinden gelmiştir. Sözcüğün Krg.da da *emçi ve emçi-domçu*

biçimlerinde kaydedildiğinden söz etmiştik. Krg., Başk. ve Tat.'daki **emçi* ve türevlerinin *yum* sözcüğünün farklı okumaları olduğunu iddia edenlerse şu noktaları gözden kaçırmaktadırlar:

> *"ATürk. [e] > ÇTD [a], [é], [i] sesleriyle karşılık bulmaktadır. Çuv. için karakteristik olan iki değişim ise ATürk. [e]'nin Çuv. [a] ya da [i] seslerine dönüşmesidir. Örneğin: ET er "er, erkek"* (Clauson, 1972: 192a) ≅ *Çuv. ar "erkek" // TT er; Kaz. er; Krg. er; Özb. er; YUyg. är; ET yēr "yer"* (Clauson, 1972: 954a) ≅ *Çuv. śir "yer" // TT, Az., Özb. yer; Kaz. jer, Krg. cer."* (Serebrenikov vd. 2011: 26-27)

Gerçekten de **em* sözcüğüne baktığımızda sözcüğün başındaki ünlüsünün [i] ünlüsüne dönüşerek sözcüğün *im* biçimini kazandığını tespit ederiz.

Burada *im* sözcüğü, anlam açısından uyuşsa bile, sesbilgisi açısından *yum* sözcüğü ile uyuşmamaktadır. Zaten sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk dillerindeki *im-tomçi, emçi-domçu; em-sÀm, emle-semle-* gibi biçimlerine bakarak *yum* sözcüğünün *em* sözcüğüyle bir ikileme oluşturarak kullanıldığını; bu sözcüğün ikilemenin ikinci unsuruna ses ve biçim açısından benzediğini görürüz. *Em* yukarıda da listelediğimiz biçimleri ile *em* ya da *im* söylenişleriyle Çuv.da ve diğer çağdaş Türk dillerinde de yaşamaktadır. Bunların bir kısmında *(X)om* sözcüğü tek başına tespit edilebilirken bir kısmında tespit edilemez.

"KÀm" yorumu (Zolotnitskiya 1831: 254, Zolotnitskiyb 1875: 36-37, Meszaros 1909: 268) ise sözcüğün kökenini belirlemek açısından yetersizdir. ATürk. k > Çuv. y değişimi muhtemel bir değişimdir:

> *"Söz başındaki birincil uzun ünlü ia tarzında bir ikiz ünlü geliştirerek bazen kendisinden önce bir y- türetmiştir. Bu y-türemesinin AÇuv.da meydana geldiği anlaşılmaktadır. ATürk y- = Çuv. ś denkliğine göre, uzun ünlü ilk önce y- türetmiş daha sonra da ś ünsüzüne dönüşmüştür. Bazı örneklerde y- ünsüzü korunmuştur. ET kal- "kalmak"* (Clauson 1972: 615b) ≅ *Çuv. yul- "kalmak"; ET kan "kan"* (Clauson 1972: 629b) ≅ *Çuv. yun "kan"; ET kar "kar"* (Clauson 1972: 641a) ≅ *Çuv. yur "kar" Bazı örneklerde ise daha ileri bir değişim olarak y > ś değişimi*

gözlenir: ET kanat (Clauson 1972: 635a) ≅ *Çuv. śunat ‘kanat’”*
(Tekin 1995: 138; Ceylan-Yılmaz 1997, s. 24-28)

Kiam* sözcüğünün ünlüsünün, uzunluk nedeniyle À>a>o>u değişimine uğraması da muhtemel bir değişimdir. (Serebrenikov vd. 2011: 23-26). Tüm bu sesbilgisel yorumlara rağmen, sözcüğün anlam birimlerini düşünecek olursak *kam* yorumuna katılmak mümkün değildir; çünkü *kam* sözcüğü *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*’de şöyle tanımlanır: *“1. Şaman. 2. Şamanize olmak, harekete geçmek”.* (Starostin vd. 2003: s. 687)[6]. *Büyük Türkçe Sözlük*’te ise *“Şaman, hekim, düşünür”* anlamları verilmiştir. (Büyük Türkçe Sözlük, 2012). *Kam* ve ***yumĭś/yumĭśi/yomĭś(ĕ)* sözcükleri “büyücülük, hekimlik, bilgelik” görevlerini üstlenen kişidir; yani her ikisi de meslek adıdır; bu biçimleriyle anlamca örtüşmektedirler. Ancak *kam* sözcüğü kök halindedir. ***yumĭś*** sözcüğünün ise ***yum*** sözcüğünden türeme bir ad olduğu, burada gözden kaçırılmamalıdır. Sözcük “kamcı” biçiminde olsaydı ya da ***yum*** sözcüğü, “falcı, büyücü, otacı” anlamlarını taşısaydı belki de Radloff’un bu birleştirmesi doğru olacaktı. ÖTürk. **kiam* sözcüğü anlam ve biçimce *yum* sözcüğü ile denkleşecekti. *Kam* sözcüğü, mesleği icra edeni gösterirken *yum* sözcüğünden türetilmiş *yumĭś* sözcüğü mesleği icra edeni göstermektedir.

Yukarıda değindiğimiz üzere, Çuv.da “şaman” sözcüğü “*şaman*” olarak bulunmaktadır. Çuv.da *kam*ın muhtemel biçimleri şunlardır: “kam, òam, òum”. “*Kam*”ların etkinlik ve özellikleri ile *yumĭś*ların etkinlik ve özellikleri arasında belirgin farklılıklar olduğu Çuvaşların dini inanışları üzerine yapılan çalışmalardan da açıkça ortaya çıkar. Bazı benzer özelliklerine rağmen bu iki icracı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle “*kam*” ve *“yumĭś* arasında kurulacak ilgi oldukça zayıftır ve zaten bu öneri pek de rağbet görmemiştir. (Arık 2005: 76-84, Rona-Tas 1987: 496, Slozantai – Dmitreyeva 1982: 171-179)

[6] *PTurk. *Kiam 1 shaman 2 to shamanize, come into movement (1. шаман 2. камлать, приходить в движение): OTurk. qam 1, qamla- 2 (OUygh.); Karakh. qam (MK, KB) 1; Tur. kam 1; MTurk. qam 1 (AH, IM, Pav. C.), qamla- 2 (Sangl.); Krm. qamjı 1; Tat. qam 1 (Sib.); Khak. xam 1, xamna- 2; Shr. qam 1; Oyr. qam 1, qamda- 2; Tv. xam 1; Tof. xam 1; Chuv. jomъ́ś, jumъ́ź ə 1; Yak. xam-nā- (xam-sā-) 2; Dolg. kamnā- 2.* Starostin de adı geçen çalışmasında ÖTürk. *kiam sözcüğünün karşılığı olarak Çuv. jomıś, jumıźə olarak vererek bu düşünceyi paylaşır.

Gerçekten de ÇTD'de "şaman, kam" anlamlarındaki sözcükler şunlardır: Alt., TT, Uyg., Tel., Leb., Şor., Sag., Koyb., *kam*; Hak., Tuv. *ham*. *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*'de verilen "*şamanize olmak, şaman ayini yapmak*" anlamları ise şu sözcüklerle karşılanır: Alt. *kamda-*, Hak. *hamna- [hamnirğa]*, Alt. *kamda-*. Görüldüğü üzere, hem anlamsal hem de işlevsel özellikleri göz önünde tutulduğunda *yum = kam* denkliği sağlanamamaktadır.

Sözcüğün Dede Korkut Kitabı'nda geçen "yom" biçimi hakkında Tezcan şunları söyler: *Yom vereyin hanum,... olarak metinde 8 kere geçer, 'Hayır dua edeyim' demektir. Ergin yöm, Gökyay yom okumuş, nedense her iki yazar da sözcüğün Arapçadan geldiğini göstermemiştir. Oysa Redhouse sözlüğünde bu belirtilmiştir. 2220 yum (from ar. Yumn) 1. luck 2. good luck; 3. An augury. Arapça sözlüklerde yumn için 'talih, uğur, başarı, iyi fal' vb. anlamlar sıralanır.* Tezcan, daha sonra "*Oguz yomundan bayımıştır*/ Sadedil kişi hayır dua sayesinde zengin olmuştur." atasözüne ve Güvahi'nin Pendnamesinde kullandığı "*Yomun hayr et görünce bir kutlu yüz/ Kim yomundan bayur oguz*" beyitini örnek vererek sözcüğü Ar. "yumn" sözcüğüne bağlar. (Tezcan 2001: 105-106)

Tezcan'ın bu düşüncesini yorumlamadan önce Arap dilinin en köklü sözlükleri sayılan Müfredat ve Firûzâbâdî'nin *El-Kâmusü'l-muhît* adlı sözlüğünde *el-yümn* maddesinde verdiği anlamlara bakalım:

> *"Damme" yani ötre ile "El-yumnu" bereket anlamındadır. Meymenet bereketlenmiş demektir. Yumine ulime veznindedir. Huve meymunun, (O,meymundur) cümlesinde 'bereketlenmiş' anlamındadır. Ve "eymenu", "yâminu", "yemînu" gibi türevleri vardır. Çoğulu "Eyaminu" ve "meyaminu" şeklindedir. Yine "el-yeminu" solun zıddıdır. Bu da yine 'bereket ve kudret, kuvvet' anlamındadır. "Zehebe bihi zate'l yemin" (sağa gitti) bu cümlede sağ taraf anlamındadır. Saffat Sûresi 28. Ayette "Kuntum te'tunena ani'l yemin" 'Bize en kuvvetli vasıtalarla hilekârlık yaptınız'. Şekindeki ifadede 'yemin' iyi gibi göründünüz anlamındadır veya 'şehveti okşayan, insanın heva ve heveslerini okşayan şeylerle geldiniz.' anlamını kazanmıştır; çünkü yemin karaciğerin tarafıdır. Karaciğer de şehvet ve isteklerin kaynağıdır. Bu münasebetle yemin burada bu anlama*

gelmektedir. "El-yemenu" kıblenin sağ tarafında olduğu için "El-gavri" beldeleri tarafında olduğu için ona Yemen denmiş. "yemenî", "yemâniy" ve "yemâniyyu" Hem ülke anlamı ve hemde sağ anlamında. "Yemmene, "teymiyneen" ve "eymene ve yamene" şekilleri de vardır. ‘Onlara geldi.’ anlamındadır. "Teymene" ‘Onlara intisap etti’ ve "teymeniyyu": ‘Yemenin ufukları’ "ve'l eymenu": ‘Sağ ile yaptı’. ‘Her şeyi sağ ile yapan kimse’ "ve yemenehu": ‘Ona mani oldu’. Onu bildi. "ve'l yemînu, el kasem" (yemin) müennes (dişi). ‘Çünkü onlar (eymanı) yani "sağ elleriyle" veya yeminleri ile de olabilir- anlaşıyorlardı. Ve onlarla yeminlerini kuvvetlendiriyorlardı. Çoğulu "Eymunun" ve "Eymanun" (eymunullahi) Allah'a yemin ederim. Ve eymullahi" (Allah'a yemin ederim) Yani eymanullahi şeklindedir ki bu da aynı anlamdadır. "İmullahi, heymullahi, emillahi, imullahi, munillahi, munullahi, munillahi, ve mullah, leymullahi ve leymanullahi," bunların hepsi kasem (yemin) için konulmuştur. Yani bu ifadelerin taktiri (anlamdaşı) şöyledir: Eymunullahi (kasemi) yeminin Allah'ın yeminidir. "Ve eymunun keezruhe" bir isim, yani bu vezinde bir kelimedir. "Ve keehmede" gibi. Yani bu kelimenin vezninde yani ezruha ve ehmede veznindedir. "İsteymenehu-İstehlefehu" yemin etmek istedi anlamındadır. "Ve binyaminu-İsrafilu" gibidir. yani israfilu veznindedir. "İbnu yamiyne" şeklinde söyleme. Huzeyfe tubnu yemani (sahabi) yunnaen diye isim verdiler. "Vel meymun" ise bir nehrin adıdır. "Ve yumnun" "Zubeyrun" veznindedir. Ve su anlamındadır. "yemaniyetun" “başakları kırmızı arpacık” anlamındadır. Bir de "muazzemin" vezninde gelir ki, "yuemmemin" bereket anlamındadır. "Veteyemmenebihi veyemmenealeyhi" Bereket anlamındadır. ‘Kuvvetlendirdi, bollaştırdı’ anlamındadır. "Velyumnetun" ‘yemeni bir hırka’ anlamına da gelir.” (Firûzâbâdî 2009)[7]

[7] Firuzabadi ve Müfredat’taki maddelerin çevirisi, Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Faruk Gürbüz tarafından yapılmıştır.

Bu maddeye Mütercim Asım tarafından Osmanlıca'ya çevrilen El-Kâmusü'l-muhît baskısında kısaca şu anlam verilir: "*yümn yanın zammı ve mimin sükûnuyla "ve'l meymene meyessere vezninde "bereket" manasındadır ki kutlu ve ferhunde olmaktan ibarettir. Nahs ve şum'un mukabilidir."* (Firûzâbâdî 1305: 787)

Rağıb El İsfahani'nin *Müfredat* adlı eserinde sözcük şöyle tanımlanır*: "Sevgili Peygamberin bir Hadisinde 'Allahumme inni es'eluke yumne ve'l berekete ve euzu bike mine'ş şu'mi vel helekeh' şekline geçmektedir. Burada yumn, şu'm yani uğursuzluk ve uğursuz sayma anlamlarının zıddı olarak kullanılmış. Burada yumn kelimesinin hayra yorma, iyimser olmak gibi anlamları var.* (Râgıb 1998, s. 554)

Bir başka sözlükte, *yümn*/*yum* sözcüğü şöyle anlamlandırılır*: "bereket, bolluk, uğur".* (Güneş 2010: 1243)

Sözcüğün Ar. kökenli olduğu iddiasının dayandığı Redhouse Sözlüğü, Anadolu sahasındaki anlamlarını doğru kaydetmiştir. Derleme ve Tarama sözlüklerine bakıldığında "Uğur, şans, hayır, hayırsız, kut" gibi anlamların yanında çağdaş Türk dillerinin diğer sahalarında yaşayan anlamlarını da görüyoruz: "gelenek, örf, nükte, türkü, fal, gizilden bilici…" Tarihî Türk dillerinde de aynı koşutluğu görmekteyiz: "Fal tutmak, yorumlamak; ilaç…" Sözcüğün ATürk.deki *yom* biçiminin anlamları arasında tespit edilen "masal, nükte, söz, büyü, fal" anlamları arasında, sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında "uğur, hayır, şans" sözcüğünün yaşaması oldukça ilginçtir. (Starostin vd. 2003: 889)[8]

"*Yomun hayr et görünce bir kutlu yüz/ Kim yomundan bayur oguz*" beytinin ilk mısrasındaki "yom" sözcüğünü Ar. "uğur", "hayır", "bereket" anlamlarıyla düşünecek olursak mısra, "Bereketini hayır et görünce kutlu bir yüz" anlamına gelecektir ki bu pek de uygun değildir. "Kutlu bir yüz görünce yorumunu, niyetini hayırlı tut" şeklinde düşünürşek *yum* sözcüğünün içinde yaşayan anlamlardan birkaçı olan "fal, önsezi, tahmin"

[8] PTurk. *jom, *jom(ŋ)ak 1 tale, legend 2 luck, omen 3 word 4 riddle (1 рассказ, притча 2 счастье, доброе предзнаменование 3 слово 4 загадка): Tur. jom 2 (dial.); Turkm. jomaq 'joke'; MTurk. jumaq 1 (Ettuhf.), jom 2 (AH); Uzb. žumbåq 4; Krm. jomaq 1; Tat. žomaq 4; Bashk. jomaq 4; Kirgh. žomoq 1; Kaz. 4; KBalk. žomaq, zomaq 4; KKalp. žŭmbaq 4; Kum. jomaq 1; Nogh. jumaq 4; SUygh. jomaq 1; Khak. nimax 1, čōx 3; Shr. nibaq 1; Yak. nomoq 1 (Starostin vd. 2003: 889).

gibi anlamları ile örtüşür. *Yum* sözcüğünün tarihî Türk dillerinde ve Çuv.da yaşayan anlamlarının bu beyitle örtüştüğü görülür.

Poppe Altay dilleri arasındaki ÖMo. *d ≡ ÖTürk. *d ve ÖMo. *d ≡ ATürk. *y ses denkliklerinden söz etmektedir. Buna bir örnek olarak “*Mo., OMo. de'lyele, Bur. delehеŋ < *delsün ay.= Man. delun, Ev. dēlin ay. = ET yil (yel) ay.= Çuv. silhe>*yelkei>*delkei ay”.* (Poppe 1994: 38) sözcüğünü verir. Bu bilgiden yola çıkarak sözcüğün [d]’li biçimini ve türevlerini Mo.da bulabiliriz:

> *“DOM 2. /дом/ is: hastalık ya da belalardan kurtulmak için yapılan büyü ya da tören, sihirli reçete ya da tedavi. - - kikü: büyüyle tedavi yapmak; - - un sudur: büyü kitabı; em- -- ilaç ve büyüyle tedavi, sağaltma; har-a --: halktan birinin yaptığı büyü ile tedavi.*
>
> *DOMÇİ / домч/ domç is. Dom yapan kimse; bk. dom 2; büyücü, kam, şaman, şarlatan hekim.*
>
> *DOMLA- /домлох/ domloh bk. domna-*
>
> *DOMNA- /домнох/ domnox geçl. fiil ve geçsz. fiil: dom yapmak, kamlık yapmak; bk. dom 2; büyü yapmak, tılsım yapmak, tedavi etmek; iyileştirmek, bir şeyi dikkatsizce, bştan savma yapmak, acemice iş yapmak.*
>
> *DOMNALGA /домнолго/ domnolgo is. domna’nın f. ism. kamlık yapma büyü ile tedavi etme.”* (Lessing 2003: 413-414)

OT *yum* ya da *yom* sözcüğü ile Mo. *dom* sözcüğü arasında ilgi kuran araştırmacılardan biri Räsänen’dir. Mo. *dom* “büyücü” ile Tun. *nim-ŋa* “şamanlık” denkliğini kuran bilgin OT.deki “masal, efsane” anlamındaki *yumag, yumah* sözcüğünün kökenini de bu sözcüğe dayar (Räsänen 1969: 206a).

Ölmez; Ana Altayca sözbaşı *d’yi ele aldığı makalesinde, **dōm* sözcüğünü ve denkliklerini şöyle verir:

> “*- AT *yom: Kıp. yom fal, Osm. yom uğur, kadem; uğursuz (Tarama VI: 4708, Tarama'daki u'lu yum şekli o ile, yom şeklinde düzeltilmelidir), Anad. yom boş inanç; uğur; fal; gelenek, örf,(Derleme XI: 4292b, Derleme'deki 1. ve II. maddeler aynı olmalı?), yom “ağızlı gizilden bilici” (Derleme 4292b), Çuv. śam korkuluk;ilaç, Koy. numak, Kaça. nĭmak, Şor nĭbak, Tuba nomak,*

*Kır. comok (kahraman) destanı; Çuv. yum büyü sözü < Tat im yum <*em*yom = Çuv.im-sam=Mo. em-dom, Bar. yomak masal, Tob. yumak ay., Blk. zomak öykü, fıkra, Krç. comak bilmece, Kum. yumak eğlence. Kzk. cumbak bilmece, Sag. ımak, Hak. nımah, numah, Kaça nıbak, SUyg. lomak, Küer, yuak, Kaça, Kob. yuak, Hak., Şor. çōk "konuşma, söz", Kız. şoh, Hak. umah masal, Yak.. nomoh, namah, camah bilmece, Çuv. śĭmah "söz" . -AMo. *döm: Mo. domag. domogc domagçı, masal. destan, Ury. tomak "öykü", Tuv . domak hitap, söz, Yak. domoh); Mo. dom ~ Ury. tom; domçi halk doktoru; ('şarlatan' Poppe 1960), OMo. domoğçi çeneci, lafbaz, lakırdıcı; Yak. duom/tuom gelenek, tören < Mo. Räsänen Tu. nim-ŋa- "'şamanlamak, masal anlatmak" eylemini de (Gombocz gibi) buraya katar. Ayrıca Fince lumo-ta "büyülemek" ile de ilgi kurar. Yakutçadaki duom/tuom şekli Moğolca sözcüğün uzun ünlülü olduğunu gösterir (Gom. 1912: 26; Rams. 1915b: 70; 1916: 21; Poppe 1927a: 105; 1927b: 161; 1957 51, 74; 1960: 69;'1961: 140; 1968b: 118; Ras. 1969: 206a; 20ab)."* (Ölmez 1991: 182).

Bizim de bazılarını yukarıda tespit ettiğimiz "masal, efsane, fıkra, masalcı, hikâyeci" gibi anlatı türlerini karşılayan sözcükler, Mo.da *domog, domugçi, domugla-* (Lessing 2003: 414) şeklinde karşımıza çıkar. Bunları, Anadolu ağızlarında "türkü, nükte" anlamlarını karşılayan *yum/yom* ve çağdaş Türk dillerinde bizim bazılarını yukarıda verdiğimiz ve Ölmez'in ya da İsa Özkan'ın (Özkan 1998: 368-378) verdiği *yumak* biçimlerinin kökeni olarak görebiliriz.

Türkçe Moğolca dil ilişkilerini Çuv. ekseninden inceleyen Feyzi Ersoy'un, Çuv.da "büyü, fal, ilaç" anlamlarıyla yer alan "yum" sözcüğünü ve "hikâye" anlamıyla yer alan "yumah" sözcüğünü ayrı ayrı ele alması da bu görüşümüzü destekleyecektir:

*"**KM. d- ~ ÇM. d- ~ ET. y- ~ Çuv. y-***

*2. KM. dom 2, ÇM. dom "hastalık veya belalardan kurtulmak için yapılan büyü veya tören..." (L, s. 413), DTS. *yom (Räsänen 1969: 206; Sçerbak 1997: 124), Çuv. yum "büyü" (ÇRS, s. 639)*

*3. KM. domug, ÇM. domog “destan, hikâye, masal...” (L, s. 414), DTS. *yomak (Sçerbak 1997: 124; Starostin vd 2003: 888, 889), Çuv. yumah “masal” (ÇRS, s.639)(Gombocz 1912: 26; 1991: 136).”* (Ersoy 2008: 197)

Yum/yom sözcüğünün Mo. *dom* sözcüğünden geldiğini gösteren en önemli delillerden biri Tuv.da bulunmaktadır. Tablo 2’de de göstermiş olduğumuz üzere *dom* sözcüğü, Mo.daki “büyücü” anlamı ile bulunmaktadır. Ölmez, Tuvacanın sözvarlığı üzerinde yaptığı çalışmada da sözcüğünün Mo. kaynaklı olduğunu söyler. (Ölmez 2007: 142b-143a) Sözcük, eğer ATürk. kaynaklı olsaydı ya [y]’li biçimiyle ya da sözbaşı [y] ünsüzünün Tuv.da aldığı [ç]li biçimiyle karşımıza çıkacaktı; çünkü “*sözbaşı y>ç değişimi Hak. ve Şor dilleriyle birlikte Tuv. için karakteristiktir. ATürk. *yaka> Tat., TT yaka; Tuv. çaga, ATürk. *yer>TT, Trkm., Uyg. yer; Tuv. çir”* (Serebrenikov vd. 2011: 60).

Çuv. *yum* sözcüğünün kavram alanları ve anlamları incelendiğinde, Mo. *dom* sözcüğünün “büyü, tedavi etme” gibi anlamları ile örtüşmektedir. Tuv. *dom I, domçu;* Krg. *emçi-domçu, emdep-domdop*; Tat. *im-tomçi*, *im-yum* sözcük ya da ikilemelerinde bulunan *dom* sözcüğü, anlam ve biçimce Çuv. *yum* sözcüğüne denktir. Bu bakımdan sözcüğün Mo. kökenli olduğu söylenebilir. Sözcüğün Çuv.’daki karakteristik y>ś değişimine uğramadığı bu noktada itiraz konusu olabilir; ancak “*bu değişim daha yenicil bir olaydır ve Çuv.da yenilikler (innovation) arkaizmden daha fazladır.”* (Serebrenikov vd. 2011: 58) Yukarıda ATürk. k > Çuv. y değişiminden söz ederken bazı örneklerde y>ś değişimi gözlenmezken “ET kanat= Çuv. śunat” örneğindeki değişimin daha ileri bir aşaması olarak vermiştik. Sözcük, y > ś değişimine uğramamış biçimiyle ya eski biçimini korumaktadır ya da Tat., Başk. gibi etkileşimde bulunduğu bir dilden bu sözcüğü ödünçlemiştir. Sonuç olarak sözcük Mo. kökenlidir.

Çuv. *yumĭś* sözcüğü ise yine Mo.daki *DOMÇİ/домч/ domç* sözcüğüyle açıklanabilir. Sözcüğün *emçi*’nin farklı olarak okunması ya da *kÀm sözcüğünün ses değiştirmesi ile ilgili olduğu düşünceleri bazı noktalardan sakıncalıdır. Sözcük; anlam, yapı ve ses olarak Mo.daki biçimle örtüşmektedir. Çuv.daki biçimin kökenleri Mo.da aranmalıdır. Bu Çuv.

biçim, köken olarak ATürk. ya da ET *kam*dan ya da anlamca örtüştüğü *emçi*'den gelmiş olamaz.

Çağdaş Türk dillerinde yaşayan, "nükte, masal, efsane" anlamlarına gelen *(X)uma(X)* sözcükleri ise yine aynı kavram ve anlam alanında, Mo.da yaşayan *domog ve* türevleri ile biçim, anlam ve ses açısından örtüşmektedir. Bu sözcüğün kökeni de Mo.da aranmalıdır.

Sözcüğün TT'de ve ağızlarında hem ET'deki hem de çağdaş Türk dillerindeki bazı anlam yüklerini taşıyor olması ilgi çekidir. Tezcan'ın çalışmasında sözcüğü Ar. olarak göstermesi kabul edilemez; çünkü sözcük "fal, faldan kötü/ iyi sonuç çıkarma, kahin, yorucu, müneccim, gizilden bilici, fal, nükte türkü " anlamlarıyla Çuv.daki, diğer tarihi ve çağdaş Türk dillerindeki anlamları ile örtüşmektedir. Sözcüğün sadece Anadolu ağızlarında "kutlu saymak, meymenetli, mübarek, uğur, uğur saymak, uğurlu sayma/bulmak" olumlu ya da "uğursuz, meşum, teşeüm etmek" olumsuz anlamlarını kazanmış olması (Starostin vd. 2003: 889, Ölmez 1991: 182) daha önce de belirttiğimiz gibi ilgi çekicidir. Yukarıda adını andığımız Ar. sözlüklerde *el-yümn* sözcüğünün "fal, büyü, sihir" gibi anlamlarına rastlanmamıştır. Bu sözlüklerde "bir şeyi hayra yorma" anlamları verilir; ancak sözcüğün temel anlamı anlaşıldığı kadar "bereket, bolluktur". İkisinde de "fal" anlamı bulunmamaktadır. Anlaşılıyor ki sözcük; daha ileriki dönemlerde yorumlarla bu anlamı kazanmıştır. İslam inancının getirdiği bir şeyi "hayra yorma, bir şeyden şer anlamı çıkarmama" anlayışı, sözcüğün içindeki "fal, yorum, iyileştirmek için yapılan büyü" olumlu kavramları ile birleşmiştir. Sözcüğün de çağdaş Türk dillerindeki anlamlarından farklı olarak Anadolu ağızlarında da bu anlamının ortaya çıkması en kötü ihtimalle, Ar. el-yümn sözcüğünün biçim ve anlamca, ET'den beri getirdiğimiz ve "fal, büyü, tedavi" gibi olumlu anlamlarla Anadolu'ya taşıdığımız *yum* birleşmesidir. Aksi hâlde Redhouse sözlüğünün bu sözcüğü iki ayrı maddede -birini Ar. *yümn* "uğur, iyi şans", diğerini *yum* Türk. "fal, fal bakma, faldan hayırlı yorum çıkarma" olmak üzere- vermesi daha uygun olacaktır. Bu bakımdan, Dede Korkut Kitabı'nda ve TTAS'de ve TS'de geçen *yom* sözcüğü Ar. *el-yümn* sözcüğünden daha eski bir *yum/ yom* sözcüğüne dayanmaktadır. Tarama Sözlüğü'nden örnek vermek gerekirse "*Ahter-gû:* اخ تر-كو *[Far.]: Yumcu* مجي *ve yorucu (Miftah. XV. 46)* ya da

Ahter-gû: اخ تر-كو *[Far.]: Müneccim ve yumcu* منجم *(Caf. XVI. 3-2).”* (Tarama Sözlüğü, 2012) Birebir çevirisi “yıldız söyleyen” anlamındaki Farsça “falcı” sözcüğünün karşılığında her ikisi de OT’de kullanılan “*yomcu ve yorucu*” sözcüklerinin verilmesi ve bu sözcüklerin *müneccim* sözcüğüyle birlikte kullanılması sözcüğün “fal” anlamının Türkçe için daha eski –en azından daha yaygın- olduğunu söylemek mümkündür.

Anadolu ağızlarında bulunan “masal ve türkü” anlamlarındaki “yum” sözcüğünün “yumak, yumah” gibi biçimlerin erimesi nedeniyle “yum” meydana gelmiş olması mümkündür. Sözcük bu anlamında, OT *(X)uma(X)* sözcüğüyle örtüşmektedir. Mo. *domog ve* türevleri ile karşılaştırılarak sözcüğün kökeninin belirlenmesi mümkündür.

KISALTMALAR

AÇuv.	Ana Çuvaşça	**Krg.**	Kırgız Türkçesi.
Alt.	Altay Türkçesi	**KS**	Kırgızca Sözlük
AMo.	Ana Moğolca	**Leb.**	Lebed ağzı (Alt.)
Ar.	Arapça	**Man.**	Mançuca
ATürk.	Ana Türkçe	**Mar.**	Marice
ay.	Aynı	**Mo.**	Moğolca.
Başk.	Başkurt Türkçesi	**OMo.**	Orta Moğolca
ÇM	Çağdaş Moğolca	**OT**	Genel Türkçe
Çuv.	Çuvaş Türkçesi	**ÖMo.**	Ön-Moğolca
DLT	Divân ü Lügâti’t-Türk	**ÖTürk.**	Ön-Türkçe
EDPT	Clauson 1972.	**Sag.**	Sagay ağzı (Hak.)
ET	Eski Türkçe	**Şor.**	Şor Türkçesi
Ev.	Evenki dili	**Tat.**	Tatar Türkçesi
Fin.	Fince	**Tel.**	Teleüt Ağzı (Alt.)
Hak.	Hakas Türkçesi	**TS**	Tarama Sözlüğü
Kaç.	Kaçin ağzı (Hak.)	**TT**	Türkiye Türkçesi
Kar.	Karahanlı Türkçesi	**Tun.**	Tunguzca
Kıp.	Kıpçak Türkçesi	**Tuv.**	Tuva Türkçesi
KM.	Klasik Moğolca	**Uyg.**	Uygur Türkçesi
Koyb.	Koybal ağzı (Hak.)		

KAYNAKÇA

ANDREYEV, İ. A.; GORİŞKOV, A. E.; İ, İVANOV A. (1985), *Çuvaşsko-Russkiy Slovar'.* Russkiy Yazık.

ARIK, D. (2005), *Hıristiyanlaştırılan Türkler (Çuvaşlar).* Ankara: Andaç Yayınları.

ARIKOĞLU, E., KUULAR, K. (2003), *Tuva Türkçesi Sözlüğü.* Ankara: TDK Yay.

Büyük Türkçe Sözlük. (2012), 08.03.2012 tarihinde www.tdk.org.tr: http://tdkterim.gov.tr/bts/ adresinden alındı.

CEYLAN-YILMAZ, E. (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

CEYLAN-YILMAZ, E. (2002), *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji.* Ankara: Grafiker Yayıncılık.

CLAUSON, S. G. (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century.* London: Oxford University Press.

DENİSOV, P. V. (1959), *Religioznie veovaniya Çuvaş.* Çeboksarı.

DLT. (2005), *Kaşgarlı Mahmut. Divanü Lugâti't-Türk.* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ERDAL, M. (1991), *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon* (Cilt I-II). Wiesbaden, Germany: Otto Harrassowitz.

ERSOY, F. (2007), Çuvaş Türkçesi. A. B. Ercilasun (Dü.) içinde, *Türk Lehçeleri Grameri* (s. 1285-1340). Ankara: Akçağ Yayınları.

ERSOY, F. (2008), *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

FEDOTOV, M. R. (1996), *Etimologiçeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka.* Çeboksarı: Çuvaşskiy Gosudarstvennıy İnstitüt Gumanitarnıh Nauk.

FİRÛZÂBÂDÎ, (1305), *Kamus Tercümesi* (Cilt IV). (A. Mütercim, Çev.) İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.

FİRÛZÂBÂDÎ, (2009), *El-Kâmusü'l-muhît.* Beyrut, Lübnan: Darulmarife.

GÜNEŞ, K. (2010), *El-mu'cem Arabi-Türki (Arapça-Türkçe Sözlük).* İstanbul: Mektep Yay.

GÜRSOY-NASKALİa, E., DURANLI, M. (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yay.

GÜRSOY-NASKALİb, E., BUTANAYEV, V., İSİNA, A., ŞAHİN, E., ŞAHİN, L., KOÇ, A. (2007), *Hakasça Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yay.

LESSİNG, F. D. (2003), *Moğolca Türkçe Sözlük* (Cilt I). (G. Karaağaç, Çev.) Ankara: TDK Yay.

LEVİTSKAYA, L. S. (1976), *İstoriçeskaya Morfologiya Çuvaşskogo Yazıka.* Moskva.

MESZAROS, G. A. (1909), *Csuvas Osvallas Emlekei.* Budapeşte.

NECİP, E. N. (2008), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü.* (İ. Kurban, Çev.) Ankara: TDK Yay.

ÖLMEZ, M. (1991); Ana Altayca Sözbaşı *d-. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 167-190.

ÖLMEZ, M. (2007), *Tuwinischer Wortschatz, mit alttürkischen undmongolischen Parallelen = Tuvacanın Sözvarlığı: Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ÖZKAN, İ. (1998), Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi. *Türk Dili*(556), 368-378.

POPPE, N. (1994), *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri-Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Cilt I). (Z. Kaymaz, Çev.) İstanbul: Fatih Ofset.

RÂGIB, E.-I. (1998), *El-Müfredât Fî Garîbi'l Kur'ân.* Beyrut, Lübnan: Daru'l-Marife.

RÄSÄNEN, M. (1969), *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen, oumalais-Ugrilainen Seura.* Helsinki.

REDHOUSE, Sir J. W. (2006), *Turkish and English Lexicon (New Edition)*. İstanbul: Çağrı Yay.

RONA-TAS, A. (1987), *Chuvash Religion Encyclopedia of Religion (ER).* (M. Eliade, Dü.) New York.

SEREBRENİKOV B. A. , N. Z. GADİJEVA. (2011), *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri.* (T. Hacıyev, M. Öner, Çev.) Ankara: TDK Yay.

SLOZANTAİ, J. (1982), The Etimology of Chuvash Word yumşı. A. Rona-Tas (Dü.) içinde, *Chuvash Studies* (s. 171-179). Budapest.

STAROSTİN S. A. , A. V. DYBO, O. A. MUDRAK. (2003), *An Etymological Dictionary of Altaic Languages.* Leiden: Brill.

Tarama Sözlüğü. (2012), 02. 29. 2012 tarihinde www.tdk.org.tr: http://www.tdkterim.gov.tr/tarama/ adresinden alındı

TEKİN, T. (1995), *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* (2. Baskı b.). Ankara: Simurg.

TEZCAN, S. (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar.* İstanbul: YKY.

TOPARLI, R., VURAL, H., KARAATLI, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (2. Baskı b.). Ankara: TDK.

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. (2012, 02 2012). 02 21, 2012 tarihinde www.tdk.org.tr: http://tdkterim.gov.tr/ttas/ adresinden alındı

VASİLİEV, Y. (1995), *Türkçe-Sahaca Sözlük.* Ankara: TDK.

YUDAHİN, K. K. (1998), *Kırgız Sözlüğü* (Cilt I). (A. Taymas, Çev.) Ankara: TDK.

ZOLOTNİTSKİY, N. İ. (1831), O staroy Çuvaşskoy verı. *Çetvertego arheologiçeşkogo s'ezda ve Rossi* (Cilt II). Kazan.

ZOLOTNİTSKİY, N. İ. (1875). Sibirskiye şaman i Çuvaşskiye yumzi. *Otrıvki iz Çuvaşskogo-Ruskogo slovar'ya.* Kazan.